

עֵינִן לַעֲצוֹן

העשור השני

1968 - 1958

גיליונות בית מדרש ב תרבות יהודית ישראלית לכבוד 70 למדינת ישראל

השוואה לא תעבור מהזיכרון

אני לא מקבל את הקביעה כי השואה תהיה עוד מעט עבר ולא הווה ... אפילו חורבן הבית, שמבחינתי אי־אפשר להשוות אותו לממדי השואה, נחרת בתודעה עד היום ... מה קרה לניצולים? כל בני דורי שבאו [לארץ] כצעירים בנו אישיות אחרת, נוספת, מעל האישיות שלהם. כאשר גדלו והתחתנו ונולדו להם ילדים, הם דאגו לא לספר לילדיהם דבר. ואני חייב לומר במידה מסוימת של צדק, כי כמו כל הורה הם ניסו להעביר לילדיהם ניסיון חיובי. אותם הורים לא הבינו שההדחקה עושה אותם, בעצמם, נכים מבחינה רוחנית ... **אדם החותר מנפשו ניסיון, כמו השואה, הוא חצי אדם ... הילדים ירשו זאת מהוריהם: הם ירשו את השתיקה ...**

גם התודעה הקולקטיבית מרגישה שיש כאן משהו לא סגור, שעדיין לא נתנו עליו את מלוא הדעת, שעדיין לא נאמרה המילה האחרונה. ליישוב בארץ יש חלק משמעותי בהצגה הלא־נכונה של נושא השואה. התחושה הצינית בארץ הייתה בעצם מילה אחת, שלא נאמרה בגלוי, אבל בעצם כן נאמרה - צדקנו ... כלומר, אתם שנשארתם באירופה, באיזה שהוא מקום לא שמעתם [לנו], ובאיזו שהיא דרך קרה מה שקרה ... בהיסטוריה היהודית יש תמונות יסוד, אירועי מפתח: עקידת יצחק, יציאת מצרים, מתן תורה, חורבן בית־שני ועוד. בלי תמונות היסוד המחשבה והתחושה מידלדלות. לכן אם מישוה אותו איש אינו־בר־שיח שלי, מחוסר יסודות משותפים. לדעת, חיים שאינם טעונים במאורע כל כך טראומתי כמו השואה הם חיים על פני השטח ... **השואה היא חתך כל־כך גדול בגוף ובנפש, שהיא לא תעבור מהזיכרון, וגם אירופה לא תשתחרר מזה ... השואה מעמידה בספק את כל הציוויליזציה המערבית ...**

זיכרון הוא מה שאנחנו בוחרים לזכור, ועל־פי זה מתעצבת התודעה. ... לגבי איש רוח, הרי שהוא מנסה להפוך זיכרון פרטי לזיכרון ציבורי ...

אנחנו, במדינת ישראל, חשבנו שנפטרנו מהדבר הזה, אך מסתבר שהוא חוזר אלינו ... ההנחה והתפיסה שאמרה כי הציגונותבנה יהודי חדש, ראתה בשואה התרחשות שאירעה ליהודים מגזע ישר ורע. זה מקומם וזה מאכזב.

מעובד מתוך שיחה עם הסופר אהרון אפלפלד, מראין: יואל ופל, תיאטרון עדות - לספר נ"י לחיות אהרון אפלפלד (1932-2018), מבניי הסופרים בישראל, ניצול שואה.

"לִזְנוֹר - וְדוֹר לֹא לִשְׁנֹחַ" - משפט אייכמן ותודעת השואה בישראל: בין זיכרון לשכחה

משפט אייכמן. אייכמן יושב בתא הזכוכית, גדעון האוזנר עומד ולשמואל רוברט טרוציוס. צילום: נע"מ

ב־10 באפריל 1961, לאחר לכידת הפושע הנאצי וחודשים מאומצים של חקירה ואיסוף מידע, נפתח בבית העם בירושלים משפטו של אדולף אייכמן. המשפט עורר תהודה עזה בארץ ובעולם. דור שלם של בני נוער צבא על האולם שבו נערך המשפט, ורבים האזינו לשידורים ברדיו. בהם היו גם ילדיהם של הניצולים, שקלטו באיחור של שנים את משמעות הלחישות שרחשו בבתיהם.

היועץ המשפטי לממשלה גדעון האוזנר, שעמד בראש התביעה, פתח את המשפט במלים אלו: **"במקום זה בו אני עומד לפניכם, שופטי ישראל, ללמד קטגוריה על אדולף אייכמן, אין אני עומד יחיד; עמדי ניצבים כאן, בשעה זו, שישה מיליון קטגורים [...]** שעפרם נערם בין גבעות אושוויץ ובשדות טרבלינקה [...] דמם זועק, אך קולם לא יישמע. אהיה על כן אני להם לפה ואגיד בשמם את כתב האישום הנורא".

בעקבות המשפט קיבלו ניצולי שואה רבים לגיטימציה לספר את סיפורם, ובמשך השנים נוספו עדויות רבות לזוועות השואה.

בזמן תנופת ההתפתחות שאפיינה את ישראל בעשור השני לקיומה בולט משפט אייכמן כאירוע מטלטל, שעורר בחריפות את שאלת מקומו של זכר השואה בחברה הישראלית המתהווה. המשפט היה נקודת מפנה דרמטית ביחסם של הישראלים אל ניצולי השואה, ובשאלת הקשר והאחריות שלהם כלפי העם היהודי כולו ("הגולה").

- ? מהי השפעת זיכרון השואה על הזהות הישראלית עד היום?
- ? מה מקומו של זכר השואה היום בישראל?
- ? מהי לדעתכם הדרך להמשיך ולהנחיל את זכר השואה לדורות הבאים?

עלינו לשכוח!

איני רואה סכנה גדולה יותר לעתידה של מדינת ישראל מאשר העובדה שהשואה הוחדרה בשיטתיות ובעוצמה לתודעתו של כל הציבור הישראלי, גם לאותו חלק שלא עבר את השואה, וכן לדור הבנים שנולדו וגדלו כאן. בפעם הראשונה אני מבין את חומרת מעשינו, כאשר במשך עשרות שנים שלחנו כל ילד וילד בישראל לבקר שוב ושוב ב"יד ושם". מה רצינו שילדים רכים יעשו בחוויה הזאת? דקלמנו מבלי לפרש - "זכור!" לשם מה? מה אמור הילד לעשות בזיכרונות אלה? בעבור רבים מאוד תמונות הזוועה עשויות להתפרש כקריאה לשנאה [...]. כל עם ועם, לרבות הגרמנים, יחליט בדרכו הוא ומתוך שיקוליו, אם רצונו לזכור. עלינו, לעומת זאת, לשכוח. **איני רואה היום תפקיד פוליטי וחינוכי חשוב יותר למנהיגי האומה הזאת מאשר להתייצב לצד החיים, להתמסר לבניית עתידנו, ולא לעסוק, השכם והערב, בסמלים, בטקסים ובלקחי השואה.** עליהם לשרש את שליטתו של ה"זכור" ההיסטורי על חיינו.

פרופ' יהודה אלקנה, "בזכות השכחה", הארץ, 13.10.2012
יהודה אלקנה (1934-2012), יליד יוגוסלביה, איש מדע וחינוך, היה כנראה בן 10 במחנה אושוויץ. עלה ארצה אחרי המלחמה.

לִזְנוֹר - וְדוֹר לֹא לִשְׁנֹחַ וְזו, אברהם שלונסקי

על דעות עיני נשא את השכול ועמסו זעקות על לבי השוחח. על דעות רחמי שוהדאי למחל, עד באו ימים שאיניו מלסלח. נדרתי הנדר: לזכור את הכל, לזכור - ודבר לא לשכח.

בדמיון חיי

מילים ולחן: נעמי שמר (על פי יחזקאל, פרק 1)
המלים העתיקות נוחות בי נח, בקולות העתיקים אמצא מרפא. הם עוזרים לי לחיות, הם עוזרים לי לצמוח, לברא עולם יותר יפה.

ואעבד עליך ואראך מתבוססת בדמיון, ואמר לך בדמיון חיי!...

ופתאום מעל ראשי נפתחת קשת מופיעה צבעונית ופרועה, מתנשית חיים, מבשרת תקווה, ושלום, ושלום, וחסד.

לזכור את אושוויץ או את ברית סיני?

אחת מסוגיות היסוד הניצבות בפני רוח הבגרות החדשה בישראל היא זאת: האם על "אושוויץ" [כלומר זיכרון השואה] או על "סיני" [היעוד המוסרי־יהודי] לעצב את הבנתנו על אודות מדינת ישראל? [...]

רבים מצדיקים ומפרשים את משמעות תקומת מדינת ישראל במונחים של סבל יהודי ושל רדיפה [...]

בעוד אני מכבד וחולק את הסבל שרגשות אלו מבטאים, אני מאמין שהרסני להפוך את השואה לגורם מרכזי של הזהות היהודית המודרנית. מסוכן, הן מוסרית והן פוליטית, שאומתנו תראה את מהותה כשארית פליטה מהשואה. אבל אל לחוויות אלו לפתותנו להתנשאות מוסרית [...]

ישראל אינה רק תגובה לאנטישמיות המודרנית; מעל לכול היא ביטוי מודרני של ברית סיני הנצחית, שעיצבה את התודעה היהודית לאורך אלפי שנים. לא הייתה זאת רק השואה שהשיבה אותנו לציון, אלא גם - ובאופן חשוב יותר - הרוח הנצחית של סיני [...]

בזכות סיני, סבל יהודי לא יצר רחמים עצמיים, אלא רגישות מוסרית: "ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים" (דברים י, יט) בשל זיכרון אושוויץ נתאבל לעד. בזכות זיכרון ברית סיני נוכל לבנות חברה חדשה וברירה.

על פי: פרופ' הרב דוד הרמן, "אושוויץ או סיני", בתוך: עשה לך חדי חדים, עמ' 192-194
דוד הרמן (1931-2013), יליד ארה"ב, הוגה דעות יהודי מודרני, רב קהילה ופרופסור למחשבת ישראל. עלה לישראל וייסד עם את "מכון שלום הרמן".

המכה ה־81

מיכאל־מיקי גולדמן היה קצין חקירות במשטרה והיה עוזר מיוחד של התובע במשפט אייכמן גדעון האוזנר. הוא היה ניצול שואה בעצמו. במהלך המשפט סיפר אחד העדים על נער שנענש לנגד עיניו ב־80 מלקות, ושרד. להפתעת כל הנוכחים הצביע העד על קצין המשטרה גולדמן, וסיפר שהוא הנער ששרד והיה לקצין.

גולדמן מספר: "לאחר אחת העדויות פנה אליי התובע גדעון האוזנר ושאל כיצד ייתכן שעל עצמי לא סיפרתי שום דבר. הוא תהה כיצד הוא שמע על המקרה הזה ממישהו אחר, שבמקרה נכנס אליו.

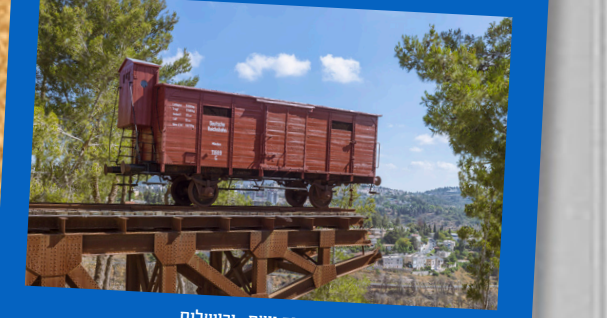
"הסברתי לו שפעם, כשעליתי ארצה, סיפרתי את קורותיי לאדם שישב עם אשתי, ולאחר שסיימתי לספר, הוא אמר לה בעברית: 'הם עברו כל כך הרבה, שהם כנראה מערבים אמת ופנטזיה'. אני הבנתי עברית, כי למדתי עברית כבר בהיותי נער. ואז אמרתי לעצמי: 'זהו זה, גמרנו. אז לא נספר פנטזיות'. לדעתי, זה קרה למעשה לרוב שרידי השואה שלא האמינו לסיפוריהם.

"שיחתי עם האוזנר הייתה בנוכחותם של המשורר והעיתונאי חיים גורי ושל יצחק (אנטק) צוקרמן, ממנהיגי מרד גטו ורשה, שהעיד גם הוא באותו היום במשפט. אחרי הסיפור ביקשתי להוסיף - 'וזו הייתה בשבילי...', ואחד מהם השלים: 'המכה השמונים ואחת'.

"זה היה בדיקו מה שהתכוונתי לומר, רק הוספתי שאינני יודע מה כאב לי יותר, שמונים המלקות או המכה ה־81, שקיבלתי כשלא האמינו לסיפור. מאז הסתגרתי, ואפילו לאשתי וילדי לא סיפרתי על המקרה הזה."

על פי: אתר "יד ושם"

מגלים את המגלה

אנדרטת הקרון, מנשה ספדיה, יד ושם, ירושלים

השואה שנתחוללה על עם ישראל בזמן האחרון, בה הכרעו לטבח מיליונים יהודים באירופה, הוכיחה מחדש בעליל את ההכרח בפתרון בעיית העם היהודי מחסר המולדת והעצמאות על ידי חדוש המדינה היהודית בארץ ישראל, אשר תפתח לרוחה את שערי המולדת לכל יהודי ותעניק לעם היהודי מעמד של אמה שות־זכויות בתוך משפחת העמים.

שארית הפליטה שנוצלה מהטבח הנאצי האים באירופה ויהודי ארצות אחרות לא חדלו להעפיל לארץ־ישראל, על אף כל קשי, מניעה וסכנה, ולא פסקו לתבוע את זכותם לחיי כבוד, חרות ועמל־ישרים במולדת עמם.

נתן דפפורט, אנדרטת "מגילת האש"

בזכירה - סוד הגאולה. (ר' ישראל בעל־שם טוב)

על-עשור

מבט על עשור בחיי ישראל

1958 - 1968

רקמה אנושית אחת

למהומות ואדי סאליב בחיפה היה עד ילד חיפאי בשם מוטי המר, אז רק בן 9. שנים לאחר מכן סיפר: "הייתי עד לאירועים קשים כל הזמן, אך הביטויים העדיניים החרידו אותי יותר מכל מראות הפשע שראיתי שם. החומרים האלה של ילדותי ובחרותי הניבו את השיר 'רקמה אנושית אחת'. רציתי לתת ערך לחיי כל אדם, ללא כל קשר למוצאו, לדתו, לעדותו או לארצו".

נשואות, משהו ממני, משהו ממני
ימות בך, ימות בך.
נשואות, משהו ממך בי, משהו ממך בי
ימות איתך, ימות איתך.

כי כלנו, בן כלנו
כלנו רקמה אנושית אחת חיה
ואם אחד מאתנו
הולך מעמנו
משהו מת בנו -
ומשהו, נשאר איתו

אם נדע, איך להרגיע, איך להרגיע
את האִיבה, אם רק נדע.
אם נדע, אם נדע להשקיע את זמננו
על אף עלבוננו, לומר סליחה.
אם נדע להתחיל מהתחלה.

ירושלים של זהב / נעמי שמר

ירושלים של זהב
ושל נחשת ושל אור
הלא לכל שיריך אני כנור

אִיר הָרִים צָלוּל כִּיִּין וְרִיחַ אֲרָנִים
נִשָּׂא בְרוּחַ הָעֶרְפִּים עִם קוֹל פְּעֻמּוֹנִים
וּבְתַרְדֶּמֶת אֵילָן וְאֶכָן שְׂבוּיָהּ בְּחִלּוּמָהּ
הָעִיר אֲשֶׁר בְּדָד יוֹשֶׁבֶת וּבְלִפְנֵי חוֹמָהּ

ירושלים של זהב ...

אֵיכָה יָכֵשׁוּ בּוֹרוֹת הַמַּיִם כִּפֹּר הָעִיר רִיקָה
וְאֵין פּוֹקֵד אֶת הָר הַבֵּית בְּעִיר הָעֲתִיקָה
וּבְמַעְרֹת אֲשֶׁר בְּסֻלַּע מִלְּלוֹת רוּחוֹת
וְאֵין יוֹרֵד אֶל יָם הַמֶּלַח בְּדֶרֶךְ יְרִיחוֹ

ירושלים של זהב...

חֲזַרְנוּ אֶל בּוֹרוֹת הַמַּיִם לְשׁוֹךְ וְלִכְפֹּר
שׁוֹפֵר קוֹרֵא בְּהָר הַבֵּית בְּעִיר הָעֲתִיקָה
וּבְמַעְרֹת אֲשֶׁר בְּסֻלַּע אֶלְפֵי שְׁמֹשׁוֹת זֶרְחוֹת
נִשׁוּב נֵרֵד אֶל יָם הַמֶּלַח בְּדֶרֶךְ יְרִיחוֹ

ירושלים של זהב...

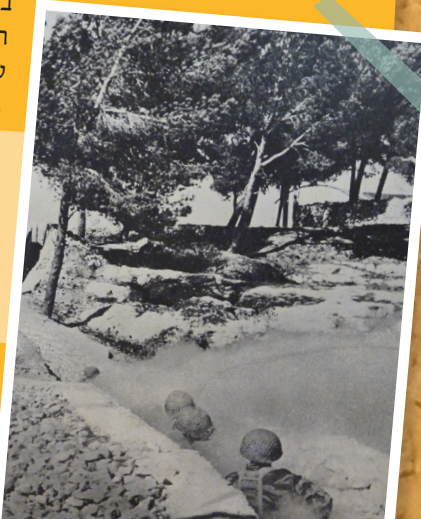
דוד רוזנברג, צנחנים ליד הכותל, 7.6.1967, נע"מ

גליונות "עין לציון" יוצאים לאור על-ידי משרד החינוך, הסוכנות הפדגוגית, **הכוחות הישראליים** בשיתוף תוכנית בארי, מכון שלום הרטמן ניהול פרויקט: יוחאי עדן • ליקוט וכתיבה: יעל גרוס-רחן ואריאל אביב • עריכה: יוחאי עדן ואריאל אביב • עריכת לשון: עבריתא - דנה רייך ועדת היגוי: יובל סרי, אריאל אביב, אשל קליינהאוז, ד"ר אריאל פיקאר, יעל גרוס-רחן • עיצוב גרפי: סטודיו רמי ז'קי ירושלים, שבט ה'תשע"ח, ינואר 2018 • © כל הזכויות שמורות למחברים ולאקו"ם; כל הזכויות שמורות למשרד החינוך ולמכון שלום הרטמן

בארי BE'ERI
מכון שלום הרטמן
SHALOM HARTMAN
INSTITUTE

נחזור הקרב על
גבעת התחמושת,
ויקיפדיה

1959
9 ביולי

מהומות ואדי סאליב

10 בינואר הטבעת הספינה "אגוז" ובה 44 עולים שהוברחו ממרוקו ביד "המוסד"

1961 התקיים משפט אייכמן בירושלים, וכן נחנך אוהל יזכור ביד ושם בירושלים

1962 "סוסיתא" - מכונת תוצרת ישראל - כובשת את השוק הישראלי

15 ביוני 1963 בן-גוריון מתפטר מראשות הממשלה

10 ביוני 1964 הושלמה בניית המוביל הארצי משפחות ראשונות מתיישבות בכרמיאל

20 באפריל נחנכים בירושלים מוזיאון ישראל והיכל הספר, שבו שמורות המגילות הגנוזות מחפירות קומראן (1947-1956)

18 ביוני אלי כהן נתלה בדמשק בעוון ריגול לטובת ישראל

21 בנובמבר נמל אשדוד נכנס לפעולה
29 בנובמבר טדי קולק נבחר לראש עיריית ירושלים ומכהן בתפקיד 28 שנים

12 בינואר ביטול הממשל הצבאי על ערביי ישראל
10 בדצמבר הסופר הישראלי ש"י עגנון זוכה בפרס נובל לספרות עם המסורת היהודיה-גרמניה נלי זק"ש

5 ביוני 1967 מלחמת ששת הימים
שחרור ירושלים והכחל המערבי

25 בינואר הצוללת דָּקָר מוטבעת בדרכה מברטניה לארץ, ובה 69 אנשי צוות
21 במרץ פעולת כְּאָמָה (ישראל תוקפת את כוחות פת"ח בירדן)
דבמאי יום העצמאות תשכ"ח, הטלוויזיה הישראלית יוצאת לדרך

ביטול המחשל הצנאי, 1966

עם קום המדינה הוטל על ערביי ישראל ממשל הצבאי, מאחר שהם נתפסו כאיום למדינת ישראל. הוחלט להגביל את צעדיהם על בסיס התקנות ההגנה לשעת חירום. שנחקקו כבר בזמן השלטון הבריטי (כדי להגביל בזמנו את האוכלוסייה היהודית). לכל אזור גיאוגרפי מונה מושל צבאי, ששלט בפועל ביישובים ובכפרים הערביים באותו אזור, ובידיו ניתנה הסמכות להגפיק רישיונות לכל פעולה יומיומית: עבודה, תנועה, סידורים, ביקור רופא וכו'. דבר זה יצר תלות מוחלטת של התושבים בממשל הצבאי כמעט בכל עניין. כמו כן הונהגו לעתים עוצר על האוכלוסייה או מעצרים מנהליים (ללא משפט). הממשל הצבאי בוטל בשנת 1966 בידי ראש הממשלה לוי אשכול.

להיות ערבי בישראל

[...] הערבים בישראל אחרי 50 שנות חיים משותפים עם האוכלוסייה היהודית הפנימו הרבה ערכים דמוקרטיים מודרניים. שליטתם בעברית פחות או יותר כשפת אמם - הערבית. מעורים במציאות הישראלית, בתרבות, בתקשורת, בספרות ובחיי החברה. למראית-עין, קידום מזהיר בהשוואה לקו ההתחלה. אבל דווקא הקידום בחינוך ותהליכי המודרניזציה המואצת פקחו את עיניהם למצב הפערים העמוקים, לעתים התהומות, בין המגזר הערבי למגזר היהודי. ובצדק, הערבי בישראל אינו עושה השוואה עם מצב הוריו לפני 50 שנה, ולא עם מצב אחיו בארצות ערב, אלא עם הרמה הממוצעת של ההתפתחות בחברה בה הוא חי, בה הוא אזרח, החברה הישראלית. כל מה שהישגו היה בזיעתו, בעבודתו בתנאים הקשים ביותר ... יש לסגור את הפער ולשתפו כשותפים ושווים ...

אנחנו הננו אזרחי המדינה הזאת, לא "זמנית", לא "על-תנאי" ... הווייתנו המיוחדת, המלאה סתירות פנימיות, היא פרי מצבנו המורכב. הערבים בישראל מאחלים כל טוב לעם שלהם, וזה מובן מאליו. אבל האמינו לי, שהם מאחלים כל טוב גם ליהודים השכנים ולמדינה בכלל, כי זה תנאי שגם לנו יהיה טוב ...

דברים שנכתב סאלם ג'ובראן, משורר ועיתונאי ערבי, חושב נצרות, במלאת יובל שנים לישראל; מעובד על פי: אישים ומעשים בישראל: ספר היובל, בעריכת שרה אהרונ' ומאיר אהרונ', 1998

מלחמת ששת הימים, 1967

מלחמה זו היא השלישית במלחמות ישראל מאז הקמתה. היא פרצה בעקבות סדרת פעולות עוינות וולונכח החזית המאוחדת שיצרו מדינות ערב נגד ישראל. המלחמה פרצה ב-5.6.1967, ובה יצאה ישראל למלחמת מגנע בשלוש חזיתות במקביל. במהלך המלחמה כבש צה"ל תוך ששה ימים בלבד את כל חצי האי סיני, את ירושלים המזרחית, שטחים בשליטת ירדן ממערב לירדן ואת רמת הגולן. המלחמה גבתה 800 חללים ו-2,600 פצועים.

ירדן ממערב לירדן ואת רמת הגולן. המלחמה גבתה 800 חללים ו-2,600 פצועים. תוצאות המלחמה שינו את פניה של ישראל מקצה לקצה: עוצמתה הצבאית הוכחה, ירושלים אוחדה כבירת ישראל, ובעיני העולם חדלה ישראל להיות מדינה קטנה הנאבקת על קיומה. מבחינה פוליטית נפער השסע ימין-שמאל בין תומכי "ארץ ישראל השלמה" לתומכי הגישה של "שטחים תמורת שלום".

ביום השלישי למלחמה, כ"ח באייר תשכ"ז, נכנסו חיילי צה"ל אל רחבת הכותל המערבי, שריד עתיק שיהודים נשאו עיניהם אליו במשך אלפי שנים, והדבר עורר גל הזדהות עצום בכל רחבי העולם היהודי.

על רגעים אלו כתב המשורר חיים חפר את המקאמה "הצנחנים בוכים":
"הכותל הזה שמע הרבה תפילות / הכותל הזה ראה הרבה חומות נופלות [...]. הכותל הזה ראה קיסרים קמים ונִמְחִים / אך הכותל לא ראה עוד צנחנים בוכים [...]. אך זה קורה, אך זה קורה שצנחנים בוכים / אך זה קורה שהם נוגעים נרגשים בקיר / אך זה קורה שמן הַכָּבִי הם עוברים לְשִׁיר / אולי מפני שבחורים בני י"ט שנולדו עם קום הַמְּדִינָה / נושאים על גבם - אלפיים שנה". ובאותם ימים ממש הוסיפה נעמי שמר בית חותם לשירה "ירושלים של זהב", שהצליח לאחד ולרגש רבים בישראל שביעות ספורים בלבד לפני המלחמה.

"הגיעה השעה להפוך למדינת ישראל"

אחד היחידים שהגיב לאירועים בהזדהות עם המפגינים היה העיתונאי אורי אבנרי בעיתונו "העולם הזה":

לאיש לא הייתה הזכות להיות מופתע. אם יש בכלל דבר מפתיע בהתקוממות זו של החלכאים והנדכאים, הרי זה רק אחד: שהתקוממות ראשונה זו כה איחרה לבוא. כי מרד זה - צפוי היה. ומי שהיו עיניים בראשו - ראה את בואו [...].

אני ממוצא אשכנזי. אני שונא אלימות, התפרעות ושפיכת דם. אם בכל זאת התגנבה ללבי השבוע אהדה אינסטינקטיבית למתקוממי חיפה, לא היה זה רק בגלל ההכרה כי בזעמם כלפי השוטרים היוזרים היה הצדק לצדם.

בימי מלחמת תש"ח נקשרה ביחידות הקרביות ברית־דמים בין יוצאי כל העדות. כמ"כ (=מפקד כיתה בצבא) צעיר של כיתה מתנדבים מצפון־אפריקה, שזה מקרוב באו, עמדתי לא פעם תווה מול מנהגיהם ותגובותיהם השונים, אך למדתי גם כי אין חומר אנושי טוב יותר מהם, כאשר מתייחסים אליהם בצדק וביושר. ארבעה מרוקאים, שסיכנו את חייהם כדי להציל את חיי, אפשרו לי לכתוב היום שורות אלה. לבי שתת דם כאשר כולם נאלצו, בגלל המצב העדתי המחפיר, לנטוש את המולדת שלמענה חירפו את נפשם.

אני מזכיר את הדבר לצורך העלאת זיכרונות. אני מאמין שיש בו לקח. כי ברית־הדמים שחושלה באש הסכנה והסבל, חייבת לחזור ולהתחשל שנית במאבק המשותף למען שינוי פני הדברים במדינה.

היום זאת מדינת "אשכנז רבתי". הגיעה השעה להפכה סוף־סוף למדינת ישראל.

מחוך: העולם הזה, 15.7.1959, גיליון 1137

עבר, הווה ועתיד בנושקה אחת

סימטאות צרות, מבואות מזוהמים [...] אך אנו איננו שמים לבנו לכל אלה. מבטנו שלוח לעבר הכיפה המוזהבת הנראית למרחוק. שם - בערך - הוא צריך להיות. אנו מגבידים את צעדינו בקצב הלמות הלב. אנו כמעט רצים [...] אני מפנה מבטי ימינה ונעצר: מפה נראה הכותל בכל גודלו ותפארתו. מעולם לא ראיתיו, אך הוא לי כמזכר ותיק, שאין לטעות בו. ואני חושב לרגע, שמקומי בעצם לא כאן, כי הלוא הכותל הוא בממלכת האגדות והחלומות, ואילו אני בן־המציאות. אכן, מציאות ואגדה, חלום ומעשה, מתאחדים פה עכשיו. אני יורד למטה, מתקרב לעבר הכותל, מושיט יד לקראת אבני הגזית הגדולות, אך הדי חוששת לגעת בהן וחוזרת כלעומת שבאה. אני עוצם עיניים ומתקרב בצעד קטן, אטי ומהסס, ומגיש שפתי אל הכותל. ועם מגע השפתיים ניתן פורקן לרגשות, והעיניים זולגות דמעות. חייל עברי במדינת ישראל נושק את ההיסטוריה בשפתי. עבר, הווה ועתיד בנושקה אחת.

לא יחזור עוד חורבן, ולא יינטש הכותל [...] חייל ליד ממלמל כלא־מאמין: "אנחנו ליד הכותל, ליד הכותל..."

הצנחן אברהם דובדני על הרגעים הראשונים ליד הכותל, מחוך: הכותל, תל אביב, 1982

הצנחן אברהם דובדני על הרגעים הראשונים ליד הכותל, מחוך: הכותל, תל אביב, 1982